

РОДИНА ЛЕВЧАНІВСЬКИХ В КОНТЕКСТІ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ ВОЛИНСЬКОГО ВОЄВОДСТВА (1919-1939 РР.)

Вивчення історії української інтелігенції є актуальним питанням історичної науки, адже, як відзначив відомий дослідник даної проблеми Г. Касьянов: „ Інтелігенція - це носій національної свідомості народу в найвищих її формах, це сила, яка накопичує його «історичний і культурний досвід, створює притаманні цьому народу культурні цінності” . Із загального контексту української інтелігенції ХХ-ХХІ століття ми можемо виділити інтелігенцію Волині міжвоєнного періоду, котра мала свої регіональні особливості. Золинський ареал української інтелігенції, який сформувався в суворих умовах асиміляторської політики II Речі Посполитої, вперше виділяється у 20-40-х роках ХХ століття². У суспільно - політичному та культурно - освітньому житті Волині помітна роль належить родині Левчанівських, зокрема Олені Карпівні (Карлівні) Левчанівській (Гродзінській) - видатній громадській діячці, організаторці українських шкіл, співзасновниці „Українського сеймового клубу”, члену сенату польської держави, активній діячці Комісії закордонних справ. Певний внесок у висвітлення даної проблеми зробили такі дослідники як З.Берекета³, Н.Гуменж⁴, О.Луговий⁵, Л.Оляндер⁶, М.Онуфрійчук⁷, М.Черкавський⁸. Суттєво доповнює вищезгаданих дослідників публіцистичний доробок О.Левчанівської - промови у польському Сенаті, реферати та доповіді у літній школі Міжнародної Ліги Миру й Свободи в Подєбрадах (Чехія), на секції Ліги Миру й Свободи на Міжнародному конгресі у Парижі та на Конгресі поневолених народів у Женеві. Варто відмітити також спогади І. Левчанівської, дочки О. Левчанівської, сучасника українсько - польських стосунків міжвоєнного періоду⁹.

В цілому вивчення даної проблеми можемо констатувати як незадовільний. Дослідниця Л.Оляндер відзначила: „ доробок пані сенаторки є важливою сторінкою в книзі пам'яті народу і потребує уваги дослідників і глибокого аналізу.” Слід зазначити, що акценти дослідників торкались переважно О.Левчанівської та І. Левчанівської, разом з тим недослідженою залишається особистість О.Левчанівського, вчителя Луцької української гімназії, активного громадсько - політичного та культурно - освітнього діяча Волинського воєводства. Тому ми поставили за мету дослідити родину Левчанівських в контексті української національної інтелігенції Волинського воєводства міжвоєнного періоду та показати її регіональні особливості.

О. Левчанівська (Гродзінська) народилася 27 січня (9 лютого) 1881 р. в с. Городно Золотимир-Волинського повіту Волинської губернії. Початкову освіту отримала вдома. Її батьки були освіченими інтелігентами свого часу, знали кілька іноземних мов. 14 травня 1903 р. О. Левчанівська склала екстерном екзамен за гімназійний курс при Олександрівській жіночій гімназії в Петербурзі, згодом студіювала історію та філософію на філософському відділі Віденського університету, навчання продовжила на Вищих жіночих курсах у Москві, де закінчила історичне відділення. Після завершення навчання О. Левчанівська активно включилась у культурно - освітню діяльність. Разом з братом Михайлом, без дозволу влади, відкрила школу в селі Линеві. Під приміщення була виділена зала родового маєтку Гродзінських. Викладання у школі проводилось українською мовою. О. Левчанівська навчала дітей основам письма, викладала історію та географію, а її брат викладав математику та природознавство. Мати О. Левчанівської - Тетяна Матвіївна викладала російську мову. Всього у школі нараховувалось близько 90 учнів¹⁰. У червні 1905 р. О. Гродзінська одружилась із студентом Петербурзького електротехнічного інституту, учасником революційного студентського руху О. Левчанівським. Згодом вони виїхали до Петербурга, де брали участь у діяльності Української Громади (1908 - 1910 рр.). 30 липня 1913 р. в них народилась донька Ірина, майбутня учениця Луцької української гімназії, активна культурно - освітня діячка Волині.

В 1918-1919 рр. Левчанівські мешкали в Житомирі, де О.Левчанівський працював у Земській управі, а його дружина викладала в школі для дорослих. Разом вони брали участь у виданні «Волинської газети», а пізніше газети «Громадянин», у створенні та діяльності товариства «Просвіта». 1919 р. О.Левчанівська повернулася з дочкою на Волинь, а 1920 р. сюди приїхав О. Левчанівський. На Волині вони теж були активними учасниками громадського життя краю, зокрема членами луцької управи товариства «Просвіта» (1921 -1922рр.)¹¹.

В результаті поразки національно-визвольних змагань 1917 - 1921рр. Холмщина, Підляшся, Західна Волинь, Західне Полісся і Гатичина опинились під владою новоствореної Речі Посполитої. Метою польського уряду у національному питанні була колонізація українців, позбавлення їх національної ідентичності. Незважаючи на низький рівень національної свідомості, українське населення взяло участь у виборах 1922 року як складова частина блоку національних меншин. Внаслідок виборів українське представництво в польському сеймі та сенаті становило 20 депутатів і шість senatorів. Серед останніх була і О.Левчанівська, єдина жінка-депутат до польського парламенту від українців Волині. Вона була обрана 12 листопада 1922 року. Крім того, О.Левчанівська брала участь у роботі Комісії закордонних справ польського парламенту. Разом із С.Підгірським вона утворила Український парламентський (сеймовий) клуб. Першою спробою викласти політичні засади українського представництва була заява, виголошена С.Підгірським 23 січня 1923 р. від імені Українського сеймового клубу. «Створення власної держави, - підкреслював С.Підгірський, - з непереможною силою проявилось серед усіх європейських народів. ...Ми, представники Волині, Холмської землі, Підляшся і Полісся заявляємо з цієї сеймової трибуни перед цілим світом, що метою українського народу є відродження Самостійної Української Держави»¹². Не менш революційним був виступ сенаторки О.Левчанівської на сесії польського Сенату у Варшаві 28 липня 1924 р. Як відзначає Л.Оляндер, промова була не випадковою поодиноким подією, а закономірним кроком політичної діячки, важливим кільцем у ланцюгу численних вчинків, які робили оборонці прав українського народу в ті часи і за тих обставин. Найважливішою проблемою виступу була доля жертв першої світової війни, насамперед дітей, сиріт та інвалідів . О.Левчанівська відмітила, що бюджет праці і соціальної опік:- становить лише 1% загальнодержавного бюджету Речі Посполитої. З 1% частина коштів йшла на адміністративні видатки і лише мізерна частина виділялась на потреби громадян. Сенаторка зауважила, що найбільше потрібна ця допомога українським та білоруським землям, цілком зруйнованих війною. «Там, де міністерство праці і суспільної опіки повинно приносити допомогу, воно несе нам лише гноблення» - наголосила О.Левчанівська. У своєму виступі авторка рішуче заявила про насильне приєднання українських земель до Польської держави. У виступі гостро піддана критик: асиміляторська політика польської влади: «...Учні - українці, а також і білоруси позбавлені можливості навчатися мовою батьків, вони полонізувалися, окатоличилися. ...Діти не чують в притулках своєї рідної мови, не мають викладів православної релігії (хоча переважна частина цих дітей є православними) - з ними розмовляють по - польському й водять їх на службу божу до костела. Всюди одна система: дітей наших винародовлюють і навіть вивозять в центральну Польщу.» Сенаторка застерігає польських можновладців: «Ви виховате в своїх притулках з наших дітей кілька тисяч яничарів, нещасливих жертв вашого шовіністичного засліплення»¹⁴. Поряд із зображенням жорстокої дійсності О.Левчанівська вдається до аналізу історичне⁷ минувшини польського народу: „ Прошу Панів! Не такий далекий той час, коли ви й ваші діти мусіли вчити свою релігію в чужій мові, коли вас хотіли зрусифікувати. Чи ви так хутко забули про це? Чи може хочете мститися на нас за ті кривди , які вам зробила царська Росія? ...Панове, ви забуваєте, що не ми вас гнобили, але царський уряд гнобив вас і нас разом, і нас гірше, бо тут, на вашій землі, ви мачи свою, хоч приватну школу. свою книжку, своє право - чого нам царська Росія не давала. Ви були російськими

громадянами, але ніхто не відбирав у вас права називатись поляками. А тепер ...ви не хочете дати нам, на одвічних наших землях, того, що давав вам самодержавний царський уряд, не хочете дати нам навіть права називатися українцями й молитися згідно нашим сумлінням!"¹⁵. Звісно, подібні виступи української представниці в польському Сенаті драгували офіційну владу санаційної Польщі. Спроба покарання не забарилася. До президії Сенату від Варшавської прокуратури надійшов дозвіл на видачу судові пані сенаторки О.Левчанівської. Справу цю розглядала „регулямінова" комісія Сенату, яка юдхилила звинувачення. Сенат Речі посполитої вважав для себе ганебним віддати свою колегу прокуратурі¹⁶.

Незважаючи на перешкоди, О.Левчанівська продовжила дипломатичну боротьбу проти асиміляторської політики польського уряду. У вересні 1923 р. вона виступила з великим рефератом у літній школі міжнародної жіночої Ліги Миру й Свободи в Подебрадах (Чехія). У своїй доповіді авторка акцентувала увагу на сучасному становищі українців у Польщі. Вона відмітила, що права українців як національної меншини слід поділити на „писані", тобто ті, про які йдеться у Конституції Польської республіки та на „реальні", тобто ті, яких дотримуються в дійсності. Сенаторка наголосила, що у Польщі проживає 7 мільйонів українців, проте при переписі населення українців Волині, Гідляшшя, Західного Полісся й Холмщини записували як осіб російської національності. Натомість українців, які сповідували уніатство, записували як осіб польської національності. Доповідачка піддала гострій критиці політику осадництва (колонізації) й, зокрема, закон від 1 квітня 1921 р. про конфіскацію земель українських землевласників на користь держави: „... Я не буду говорити про несправедливість такого закону, який позбавляє людей, знищених війною ...кількох десятин землі. ...Ці землі повинні були б принаймі бути поділені між місцевими безземельними селянами. Що ж ми бачимо на ділі? А те, що ці землі віддають польським колоністам. Осадники отримують всілякі пільги в той час, коли наш селянин платить що раз більші податки, й не одержує ніякої допомоги від уряду"¹⁷. У виступі була засуджена асиміляторська політика Польської держави в освітній галузі. О.Левчанівська на прикладі статистичних даних міністерства освіти показала цілеспрямовані заходи влади щодо винищення українського шкільництва. Наприклад на Волині, згідно даних парламентської комісії Польщі, на 85% українського населення припадало 494 українські школи, натомість на 11% польського населення припадало 600 польських шкіл. Аналізуючи даний виступ, львівський журнал „Нова хата" писав, що реферат волинської доповідачки піддав сумніву твердження польських делегатів й зацікавив міжнародну спільноту українською справою¹⁸.

Будучи членом Комісії закордонних справ при сенаті й вільно володіючи французькою, німецькою та італійською мовами, сенаторка з Волинського воєводства виступала як делегат української парламентарної репрезентації на багатьох міжнародних конгресах. Окремо можна виділити участь О.Левчанівської у Міжнародному мирному конгресі в Парижі, котрий був організований Лігою націй у вересні 1925 р. Своїм виступом авторка мала на меті привернути увагу Ліги Націй і всього цивілізованого людства до болючих проблем українських етнографічних земель (Волині, Холмщини, Підляшшя, Полісся та Східної Галичини). Доповідачка відзначила, що український народ, всупереч власній волі, позбавлений усіх прав та гарантій, необхідних для його національного, культурного та політичного розвитку. Вона зобразила становище українства у культурно - освітній сфері, вказавши, що влада штучно обмежує допуск українців до вищої освіти та відмовляє національній загальноосвітній школі в субсидіях¹⁹. Часопис „Нова Хата" вказував, що доповідь О.Левчанівської викликала певний резонанс серед делегатів Міжнародного мирного конгресу в Парижі, адже польський посол Липаневич змушений був виправдовувати офіційну владу, не маючи змоги заперечити фактам, якими оперувала сенаторка.

В жовтні 1925 р. О.Левчанівська разом із сенатором М.Черкавським була делегована Українським парламентським (сеймовим) клубом на Конгрес поневолених народів до м. Женева. Сенаторка від імені української та білоруської делегацій склала декларацію про те, що вищезгадані делегації не можуть брати участі у роботі конгресу у зв'язку з його вузькою програмою. Вона наголосила, що Конгрес не допускає дискусій над становищем національних груп в окремих державах і не ставить на порядок нарал дискусії про право кожного народу на самовизначення. Очевидно О.Левчанівська планувала підняти національне питання української меншини у II Речі Посполитій.

В перервах між сесіями Сенату представниця Волинського воєводства займалась громадською роботою, опікувалася політичними в'язнями - українцями. В 20-х рр. українські комуністи вербували в члени КПЗУ незадоволених політикою польської влади. Списки їх потрапляли в руки поліції. Сенаторці доводилось часто звертатись до воєводи з проханням щодо їхнього звільнення. В перших роках незалежності Польщі поляки з повагою ставились до членів свого парламенту і прохання сенаторки воєвода задовільняв²⁰.

Після завершення терміну обрання у парламент в 1927 р. сенаторка склала свої повноваження. В той період парламент вже не мав дієвого впливу на політику уряду, українські депутати не мали важелів впливу щодо поліпшення долі свого народу. Відповідно вдруге виставляти свою кандидатуру О.Левчанівська відмовилась²¹.

Після встановлення радянської влади на Волині доля представниці української національної інтелігенції склалась трагічно. Як вказує дослідник західноукраїнської інтелігенції в період сталінізму О.Рубльов, напередодні Великої Вітчизняної війни комуністична влада провела численні арешти. Органи НКВС організували їх тихо, без особливого розголосу²². Хвиля арештів торкнулась і О.Левчанівської. Після конфіскації майна у вересні 24 грудня 1939 р. колишня сенаторка була ув'язнена. Спочатку вона перебувала у Горохівській в'язниці, а згодом була переведена у Луцьк. В „Енциклопедії українознавства” записано, що О.Левчанівська померла на засланні у Казахстані²³. Проте із становленням незалежності України в середині 90 -х років минулого століття справжні відомості про останні дні сенаторки встановила пошукова комісія товариства „Меморіал” (м. Львів) під керівництвом І.Федошак - доньки знищеного у 1937 р. працівника Всеукраїнської Академії наук, учня і послідовника М.Грушевського В.Юркевича. За постановою ЦК ВКП (б) від 5 березня 1940 р. було знищено велику кількість людей із Західної України та Західної Білорусі. Відомості про розстріли інтелігенції, яка займала урядові посади, очолювала національні громадські організації, про видатних політичних діячів особливо засекречувалися. У звіті шефа КДБ П.Шелєпіна М.Хрущову від 1959 р. йдеться про розстріл 7305 осіб, з них 3435 становили українці. Пошукова комісія товариства „Меморіал” отримала списки розстріляних осіб від 24 квітня 1940 р. В них йдеться й про О. Левчанівську, сенаторці присвоїли номер 43/3—37 (цифрою „43” позначались в'язні з Волині, „3” означає групу розстріляних, а „37” - це порядковий номер розстріляної у групі „3”). Третьою групою ідифікувалися урядовці, громадські діячі, котрі жили в Польщі. Відповідне впливає, що сенаторка загинула як представниця Польської, а не української громадськості²⁴.

Таким чином, ми можемо відзначити активну діяльність єдиної жінки-депутата сенатора до польського парламенту від українців Волині у роботі Сейму та Сенату II Речі Посполитої. О.Левчанівська вирізнялась серед інших парламентарів чіткою національною позицією, безкомпромісним захистом української меншини не лише у Варшаві, а й на міжнародній арені, зокрема на сесії Міжнародного мирного конгресу у Парижі під егідою Ліги націй, на засіданнях Ліги Миру і Свободи в Подебрадах та Конгресі поневолених народів у Женеві.

Потрібно зауважити, що дослідники, котрі торкалися історії родини Левчанівських, приділили менше уваги²⁸⁴ О.Левчанівському, чоловіку сенаторки.

вному громадсько - політичному та культурно - освітньому діячеві Волинського одства.

Основна діяльність О.Левчанівського була викладацька, він працював вчителем матики у Луцькій українській гімназії. Колишні гімназисти залишили схвальні ади про нього²⁵. Крім того, Олександр Митрофанович займався громадською ьністю. Він був делегатом від українців Волині на установчі збори у Варшаву при ренні першої конституції Польщі. Делегувався Ковельською та Луцькою зсвітою» до Товариства Червоного Хреста до Варшави з метою допомоги інвалідам шротам. Також брав участь у роботі технічної комісії Луцького магістрату по зядкуванню вулиць міста, був членом технічного товариства, секції фізичного звання, головою кооперативу «Стир». На виборах 1928 р. О.Левчаківського обрали ітором від Волині, проте влада знайшли причину, щоб визнати недійсними ці ори. Після виборів 1928 р. він не був затверджений польською шкільною владою падачем у гімназії на наступний навчальний рік²⁶.

Гнітюче враження на західноукраїнську громадськість справив голод в Радянській •аїні 1932-1933 рр. Правда щодо справжнього етапу справ у сільському господарстві іубліки стала відома завдяки свідченням втікачів, які, долаючи численні перешкоди, яями діставались східних воєводств Польщі²⁷. В цій ситуації О.Левчанівський зайняв явну громадську позицію - брав участь в організації збирання коштів на допомогу одуючим, обирався членом комісії по допомозі потерпілим. Він казав своїй доньці Ірині Як страшно! Подумай - буде Україна, а українців на ній не буде!". Репресії періоду днізації особи О.Левчанівського не торкнулися.

Зобразити правдиву картину історії української національної наукової інтелігенції ганського воєводства очима очевидця допомагають нам спогади Ірини Левчанівської, пси Олени та Олександра Левчанівських. І.Левчанівська була ученицею Луцької)аїнської гімназії в період 1925 - 1931рр. Вона відзначає показове ставлення викладачів до >аїнської мови. Наприклад, викладач німецької мови Ванда Вільгельмівна не знала українські зи, й спілкувалася з гімназистами лише німецькою. Учні просили, щоб вона пояснювала лйською, але викладач сказала, що не може в українській гімназії розмовляти російською, а заїнської не знає. Протилежним було відношення польської шкільної влади до раїнської гімназії - учні не забезпечувались навчальним матеріалом рідною мовою. 26 р, польська шкільна влада звільнила директора гімназії І.Власовського й позбавила його ава викладати в школах. І.Левчанівська вважає, що це було пов'язано з діяльністю лодіжного комуністичного гуртка²⁸. Польську мову та літературу в Луцькій українській шазії викладав Я.Галан. Авторка спогадів вказує, що усі вчителі, навіть Я.Галан, намагалися найкраще познайомити учнів з українською літературою та історією України. Я.Галан на кціях польської літератури читав переклада українською мовою польських авторів. Він допоміг редплатити з Радянського Союзу для гімназії твори українських письменників (П.Тичини, .Рильського, С.Єфремова, Лесі Українки), адже у Польщі така література не видавались. У •26-1927 навчальному році при українській гімназії був створений пластовий ґріль, проте він був швидко ліквідований польською владою.

У своїх спогадах І.Левчанівська акцентує увагу на примусовій полонізації української щіональної інтелігенції у міжвоєнний період. Поляки не визнавали навіть слова тераїнець", яке замінювало словом - „русин". Напис на штампі української гімназії в 20-х жах в перекладі з польської мови звучав: „з викладовою мовою русинською". Випускників штельської семінарії — українців посилали вчителювати в Польщу, де вони злонізуважся, натомість на Волинь присилали поляків, які не володіли українською овою² .

Таким чином, ми вдалися до спроби аналізу історії родини Левчанівських в контексті <раїнської національної інтелігенції Волинського воєводства міжвоєнного періоду, отрібно відзначити активну громадянську позицію членів родини , котра не стояла 285 сторонь асиміляторської політики ІІ Речі Посполитої, присвятивши свою діяльність

